

SZOCZIÁLIS KÉRDÉSEK

A MÚLTBAN ÉS A JÖVŐBEN.

Írta és a „Deák Ferencz” páholy munkáján
felolvasta

SCHWARZ ANTAL tv..

BUDAPEST, 1897.

NYOMATOTT MÁRKUS SAMU T.-NÉL

I.

A múlt század alkonyán a Mesmerek és Cagliosztrók, felhasználva a szabadkőművességet akkor körülövező mysticizmust, a páholyokban kezdték megszédelgő, világbolondító diadalútjukat.

Ma már az ily bűvészjongleurmutatványoknak nem alkalmas talaj a szabadkőművesség s azért ne higgyék, hogy midőn a szociális kérdések múltjáról, de jövőjéről is akarok szólni, én is profétaságra adom magamat.

Egy Jókai vagy Belamy megkoczkázathatta, hogy magasröptű fantáziával csálóka délibábot mutasson nekünk a jövő századokról; egy Plató már az ókorban festhetett nekünk képet az ideális republikáról; Hertzka pedig még a legújabb időben is azt hihette, hogy „Freiland” tervével megakaszthatja a fokozatos és historikus haladást és hogy az egész társadalmat átgyúrhatja ama regényes alapon, melyet tudós kamrájában kieszelt.

Én a választott témát szíves engedelmmel prózaiabb módon fogom tárgyalni.

Az emberiség haladását a tudományban a hullámvonallal szokták jelképezni.

Azt hiszem, nem fogja nélkülözni az érdekességet, ha kutatjuk, e hullámvonalon honnan indult s hová vezet s azt hiszem, nem lesz egészen meddő munka, ha mielőtt a bennünket annyira foglalkoztató és izgató szociális kérdések jelenével és jövőjével foglalkoznánk, figyelemmel lapozgatva az emberiség kultúrtörténetének könyvében, azt vizsgáljuk, milyenek voltak a társadalmi viszonyok és szociális bajok a múltban.

Túlhaladná e szerény dolgozat keretét, ha a fejlődés érdekes és meglepő fordulatait lépésről-lépésre követném és meg kell elégednem azzal, hogy előre-bocsájtva a társadalom fejlődésének vas-következetességű törvényét, megjelöljem a haladás kiemelkedő és korszakot alkotó pontjait.

A társadalmi haladás axiómájaként kell tekintenünk, hogy a kultúra minél alacsonyabb fokán áll az ember, annál intenzívebb törekvése az embert keríteni hatalmába, míg a civilizáció

terjedésével az ember mindinkább felszabadul az ember alól és az anyagot keríti hatalmába. Az ember felszabadulása az ember uralma alól, ez volt tehát a múltnak szociális kérdése; lássuk, sikerült-e és mennyire sikerült e kérdés megoldása. A prehistorikus időben a családfő volt a korlátlan úr, az erősebb joga a törvény s azért azt látjuk, hogy a leggyöngébb családtag, a nő végzi a legtöbb és legnehezebb munkát. Később, midőn az ember hatalmas lépéssel megismerve a fémek megdolgozásának módját, földműveléssel kezd foglalkozni, örökké dúló harczeit már nem annyira öldöklésre használja, hanem inkább foglyok ejtésére, rabszolgák szerzésére. — A földművelés kezdetével derengett fel az emberi munkaerő értékének tudata.

És a rabszolgaság, az erősebbnek ez a joga, évezredekig uralkodott a világ felett, évezredekig nem szabadult fel az ember az ember uralma alól.

Hiszen még a klasszikus Athénről is fölemlíti Aristoteles, a ki még azt állítja, hogy az ember vagy urnák vagy rabszolgának születik, hogy 20.000 szabad polgár és 30.000 rabszolga képezte népességét; a régi rómaiak fénykorában pedig a munkát — minthogy ezt csak rab-

szolgákkal végeztették — legnagyobb szégyennek tekintették. A czézároknak zsarnoksága határtalan és az emberben még sem ébredt fel lealázottságának tudata. Panem ét cireenses, kenyér és játék, ez az egyetlen, mit a zsarnoktól kívánhatnak s ha ez megvan, könnyen viselvének lánczaikat, beletörődnek a gályarabságba és az arénákban egykedvűen marezangoltatják szét magukat a fenevadak által.

De az ily szolgáléküség nem csak az ember külső létviszonyain tapasztalunk, hanem szűkhatáru lelki világában is. Az ókorban a görögöknél, rómaiaknál, a germánoknál számtalan bálvány és isten uralja az embert és a függés és szolgáltság életföltételük lévén, majdnem minden család még külön védő istent is alkot magának.

Az emberiség testvérülését célzó kereszténység keveset változtatott e viszonyokon, mert csakhamar benne is a kor szelleme nyilvánul. Az „egy isten” dogmáját tűzzel és vassal akarják a lelki ismeretekbe vésni és az „egy akol és egy pásztor” jelszavát hangoztatva, a czézároknak fölé egy még nagyobb czézárt, a pápát kívánják helyezni.

Európában csak az ezredik év körül történnek kísérletek a rabszolgaság

enyhítése érdekében, így Magyarországon Kálmán király az, ki a rabszolgával, való kereskedést eltiltotta.

Amde ezzel az ember még nem szabadult fel az ember uralma alól. A civilizálódó haladásával a rabszolgaságot egy másik, csak valamivel enyhébb formája a rabszolgaságnak — a jobbágyság — váltja fel és míg a rabszolga személyhez kötött tulajdon volt, a jobbágy a röghöz van kötve, a földdel együtt adatik el, mint bármely más inventárdarab.

Luther volt az első, ki hatalmas lángésszel és bátor kézzel meg merte ingatni az oszlopokat, melyeken a világ rendje évezredekig nyugodott. A wittenbergi templom ajtajára kifüggesztett pontjaival Luther az embert kiszabadította— papja alól. Immár nem az isten helytartója az., ki a vétkest átokkal sújthatja vagy feloldhatja, hanem az ember saját lelkiismerete. Ezzel pedig meg volt téve az első kísérlet, hogy az ember „Én -je fölemeltessék a porból s odahelyeztessék az önbecsülés és önbizalom polczára. A reformáció volt tehát az első hőstett, az első kezdeményező lépés azon ideális cél felé, mely az embert felszabadítja az ember uralma alól és ennek a nagyhorderejű tettek tulajdonítható, hogy a világtörté-

nelem a reformácziót gigantikus határkőnek állította a középkor és az újkor közé.

És ismét nagyot fordul a világtörténet kereke. A francia revoluczió kihirdeti az ember jogait és megalapítja a politikai jogegyenlőséget. Ő felsége a nép ragadja meg a kormány gyeplőit és gondolatszabadságot, szólásszabadságot hirdetve, kijelenti, hogy csak ő van jogosítva saját sorsának intézésére.

A mi a történet ezen lapjain van feljegyezve, az örök időkig a lelkesedés kimeríthetlen forrása lesz az emberiség számára. A lánczait lerázta nép vad kitöréssel, elementáris erővel látott hozzá, hogy a szégyenletes múltnak még nyomait is eltörölje. Nem volt előtte már szent semmi s a jelszó volt: „Le az arisztokratákkal, le a királylyal, le az istennel is!” Ki az közülünk, ki meg ne hökkent volna a francia revoluczió azon vakmerő tettén, melylyel az istent merte detronizálni? Ki az, kit mély gondolkozóba ne ejtett volna a jelenység, hogy Jehova helyébe a „Déesse raison”-t, az ész istennőjét helyezte? És miért épen az ész?

Csak felületes bíráló hiheti, hogy ez egy orgiáktól ittas nép szörnyette.

A Ráhel-nek egy híres mondása szerint, minden új igazság egy kifíczamodással jő világra. Így találok én a francia revoluczió e tragikomikus tényében is egy mély igazságot. Bár mily frivolnak lássék az eset, én ama tényben, hogy épen az észet emelték isteni polczra, a kultúrtörténet egyik legérdekesebb s mélyértelműbb mozzanatát látom.

Mert megnyilatkozik benne az emberiség intuitiója, melylyel megérezte, hogy, midőn az ember jogait kihirdetve, az embert felszabadította az ember uralma alól, kellhogyeszeáltal hatalmába kerítse a természeti erőket, az anyagot.

És hogy a felszabadult ember ez idő óta e téren mily csodákat művelt, mindnyájunk előtt ismeretes. Uton-utfélen ellesve a természet titkait, szolgáláivá tette a természeti erőket, hatalmába kerítette az anyagot, megszüntette a távolságokat, hatványra emelte a földgömb termelő képességét és megteremtette a csodával határos, nehézségeket nem ismerő gyáripárt.

Az a szocziális kérdés tehát, mely évezredekig megfejthetlen problémának látszott — az ember felszabadulása az

ember uralma alól — a civilizált népek számára meg van oldva.

De amint Kronos felfalja szülöttjeit és újakat nemz, úgy a társadalmi életben is egy szociális kérdés megoldása ismét újabb szociális problémákat hoz felszínre, melyek közül leginkább a létfenntartás, az existencia kérdése foglalkoztatja nagy mértékben a jelenkort.

Midőn a francia revolúció a társadalom számos korhadt intézményét lerombolva, jogegyenlőséget proklamált, ezzel tulajdonképpen azt mondta ki, hogy minden embernek egyaránt joga van boldogulni. Meg volt tehát adva a boldogulás joga, sőt meg volt adva — az emberi ész teremtő erejének felismerésével — a boldogulás útja is.

De amilyen nagy volt a lelkesedés a forradalom ezen jelentős vívmányai felett, ép oly mélyreható volt a kijózanodás és elcsüggedés, midőn világossá vált, hogy bizonyos cél megközelítésére, a boldogulás elérésére nem mindig elegendő a jog, hogy feléje törekedjünk, nem elég az út, melyen feléje haladhatunk — ha bénák a lábaink.

Sokan látják a célt, sokan ismerik az utat és még sem látják lehetőségét annak, hogy valaha elérhessék.

A társadalmi tudomány végcélja, mindenembernek egyformán a lehető legkisebb fáradság mellett a lehetőleg legjobb megélhetést biztosítani. Nos tehát kimondhatjuk, hogy a múlt század nagy morális vívmányai e végcélhoz az emberiség elenyésző kisebbségét vitték közelebb.

Mert ha mindaddig a struggle for existence jóformán passív küzdelem volt, most megkezdődött a könyörtelen, aktív harcz a létért, megindult a lázas versengés, melyben az ember összes erejét, egész szellemi képességét és genialitását, valamint tőkét és eszközeit vetette latba, hogy sorsát megjavítsa.

És az erősebb maradt győztes ebben a küzdelemben is.

A szellemileg erősebb és leleményesebb megérezve a modern korszak lüktetését, kifejlesztve és magas színvonalra emelve a reális tudományokat, csodás módon alkalmazva a technika nagyhorderejű haladásait, egy rörid század alatt megváltoztatta a világ képét és megteremtette az industrialismus korszakát, melyet a kapitalizmus korszakának is szoktak nevezni, nem egészen ok nélkül azért, mert az emberi ész egymagában nem lett volna képes

a természeti erők legyőzésére s az anyag hatalmába kerítésére, ha eszközök, ha tőke híjján van. így történt, hogy az utolsó évtizedekben egyesek, — kikenél képesség az eszközökkel párosult — óriási, mesés vagyont halmoztak fel kezeikben és hogy ezen egyesek a társulás vagyis a modern részvénytársaságok formájában még növelték anyagi erejüket, míg az emberiség nagyobb részének nem sikerült létviszonyain lényegesen javítani és még ma is kárhóztatva van nyomorban tengődni, vagy éppen beérni azzal, hogy az életfentartáshoz szükséges minimumot szerzi meg arcának verejtékében.

Ezek a nagy aránytalanságok az életszükségletek kielégítése körül még igen sok okos főben is azon gondolatot ébresztették, hogy társadalmunk beteg és közgazdaságunk mai formája — az individuálistikus gazdaság formája — tarthatatlan.

És merésznél merészebb tanokat hirdettek, kalandosnál kalandosabb terveket szőttek a társadalom bajain segítettendő. Baboeuf, Proudhon, Owen és mások a javak közösségét, a kommunizmust ajánlják univerzális gyógyszernek.

Saint Simon az öröklési jog eltörlésétől várja az üdvösséget, Louis Blanc csak az államnak akarná megadni a jogot ipar és kereskedelem üzésére.

Fourrier plane phalanstérekbe szorítaná az emberiséget, hol közös gazdaság és közös haszon mellett mindenki szabadon választhatná munkakörét.

Csak néhányat soroltam fel azon fantasztikus eszmék közül, melyek, mint-hogy számításba nem veszik, hogy a verseny és tulajdon nélkülözhetetlen rugója az emberiség haladásának, nem is érdemlik meg, hogy velük behatóbban foglalkozzunk.

Ha mind-e társadalmi álpróféták már sokat vétettek az által, hogy hiú reményeket ébresztettek a szűkölködő néposztályokban, úgy bátran mondhatjuk, hogy legvészesebb volt Lassalle és Marx működése, kik fényes dialektikájukkal és csábító sophismáikkal a tévedések és fikciók végnélküli labyrinthébe vezették a szocializmust — Leroy-Beaulieu e két agitátort Mephistohoz hasonlítja és azt mondja, hogy Marx a tőkéről szóló híres munkájának homlokára azt írhatta volna: „Ich bin der Geist, der stets verneint.”

Marx és Lassalle mindent bonczolva és mindent tagadva azon eredményre

jutnak, hogy a tőke felhalmozott nyereség, a nyereség pedig nem egyéb, mint a munkástól megvont vagy elrabolt munkabér. A nyomorért a gépeket teszik felelőssé és a Ricardo-féle ismeretes törvény (ehernes Lohngesetz) alapján, mely szerint a munkabér mindig a munkások életfentartási költségének minimuma után igazodik, azt hirdették, hogy a munkás önerejéből soha sem képes sorsát megjavítani.

Marx, Lassalle és iskolájuk nemkülönben az amerikai Henry George „Progress and poverty” című geniális művében a munkás osztály sorsát és a nyomor növekedését sokkal sötétebb színekben festik, mint a milyenek valóságban, és azt igyekeznek bebizonyítani, hogy az individualismus, a verseny az ellentéteket mindinkább kiélesítik, a nyomort mindinkább fokozzák.

Távol legyen tőlem rózsás szemüvegen át nézni a társadalmi állapotokat s főleg a proletariátus helyzetét, de a szocziáldemokrácia megalapítóinak túlzásait könnyen lehet visszavezetni helyes mértékükre.

A statisztika bebizonyította, hogy a francia forradalom óta a pauperizmus inkább apadt mint növekedett, kimu-

tatta, hogy a földbirtok — bár egyesek nagy latifundiumokat vontak össze — ma sokkal több birtokosra oszlik el, melyek között a kis és középbirtok ma perzentuell meglepő növekedést mutat és megállapította, hogy míg az élelmiszerek ára — a hús kivételével — az egész vonalon jelentékenyen csökkent, a munkabér folyton emelkedőben van.

De még ezen tévtanoknál is átkosabb hatású volt a szociáldemokraták azon konkluziója, hogy a munkás önerejéből képtelen sorsán javítani és a viszonyokkal megküzdeni, mert ezen ép oly könnyörtelen mint csalárd világnézetté, megfosztva őt önbizalmától és reményeitől, a munkás néposztályt egyenesen a kétségbeesés és az anarchia karjaiba kergette.

Ki ne emlékeznék vissza azon izgató jelenetekre, melyeknek két év előtt volt színhelye az új világrész, midőn Coxey által vezetve a tízezerekre menő úgynevezett „rongyolódottak hada” ostromban megszállottá a vasutakat, hogy Washingtonban tüntessen ínségével; kinek nem jutnak eszébe a madridi, párisi bombamerényletek, Caserio gyilkossága és az anarchisták mindig meg-megújuló rémtettei ?

Az eszme mértéktelen propagandája vezetett a tett propagandájához.

És mindazonáltal a társadalom, a történet Marxot, Lassalle-t és apostolaitak jogosan a szellem hőrosai és az emberiség jóltevői közé fogja sorolni.

A XIX. század rideg materializmusa között e nagy férfiak tartották fenn a társadalom idealizmusát.

Legyen bár igaz, hogy a lelkesedés egy nagy és szent ügyért túlzásokra ragadta őket, melyek a társadalom egy részébe az osztálygyűlöletet és osztályharczot vitték bele — ez nem von le semmit azon hervadhatatlan érdemeikből, hogy ők rázták fel a vagyonos néposztály lelkiismeretét, hogy küzdve a IV-ik rend, a proletariátus jogaiért és existenciájának megjavításáért, ők ébresztették fel az emberiségben a humanizmus már-már kialvó érzetét, és hogy nekik köszönhetjük, ha a jótékony intézmények egész sora, mint munkásbetegpénztárak, baleset- és aggkor ellen való biztosítás, özvegy pénz tár, munkásvédelem stb. a civilizált államok által részben már megvalósítottak, részben közelben megvalósíttatni fognak.

A XIX. század története nem mutat fel szebb és nemesebb vonást, mint

azon most mindenütt észlelhető igyekezetet, hogy a proletariatus és különösen a munkás-osztály sorsa megjavíttassék.

Á m de a mi e téren eddig positive történt, elvész, mint a csöpp az óczeánban.

Az emberiség nagy része tovább sanyarog, a nyomort még nem irtottuk ki: a keresetnélküliség ellen még nem találunk szert; a bányamunkása betegpénztáruk idejében is sajnálatraméltó pária; és az agrikultur állam földmunkása most is csak aratás idejében arat és az év többi részében nyomorog.

A létfenntartás nyomasztó kérdése így nem jutván közelébb a megoldáshoz, érthetővé válik a szocialdemokrácia óriási növekedése és terjedése.

Programmja ígésző, ígéretei csábítóak.

Hogy megvalósíthatók-e, hogy kivihető-e egy társadalomforma kormány és államhatalom nélkül, a családi kötelék lazításával, szabad szerelemmel, általános munkakötelezettséggel és közös vagyonnal — ezek mindmegannyi nagy problémák, nagy X-ei melyeket nem le-

het levezetni mint az ismeretleneket egy adott egyenletben.

A véges emberi ész, az elfogulatlan elme csak dedukció útján alkothat magának mindezekről ítéletet, csak a társadalmi haladás eddigi menetéből mérítheti tapasztalatait.

Én az imént azért vázoltam nagy korvonalakban az emberiség fejlődését, hogy abból két nagy tanulságot vonjak le.

Valamint az ember szervezete, úgy a társadalom szervezete is természeti törvényeknek van alávetve. Darwin állította fel azt a megingathatlan tételt, mely szerint a *physikai* életben a létért való küzdelemben az erősebb elnyomja a gyengeségét és a gyenge lehull az élet fájáról.

Ez a törvény nemcsak a *physikai*, de a gazdasági életben is érvényes és ezen törvény figyelmen kívül hagyása, ez a szociáldemokraták végzetes tévedése.

Reájunk nézve a kultúrtörténet nem bír tanulsággal, ők a kontinuitást a fejlődésben felismerni, Darwin thézisének consequenciáját levonni és a jövőre alkalmazni nem tudták.

Mi azonban, kik világosan látjuk, hogy a létfentartási harcz az ősidőktől

a mai korig csak formájában, de lényegében nem változott, mi bátran ki mondhatjuk, hogy a míg az emberek véralkatban és tehetségekben, physikumban és szellemi képességekben egy formák nem lesznek, addig lesz, aki vezet és lesz, ki vezettetik, addig teljes vagyonegyenlőség és egyforma földi boldogság hiú ábránd fog maradni.

És még sem kell kétségbe esnünk az emberiség jövője felett.

Mert a társadalom történetéből levonhatjuk azt a második tanulságot is,, melyet már fejtegetéseim bekezdésében következőképen formuláztam: A kultúra minél alacsonyabb fokán áll az ember, annál intenzívebb törekvése az embert keríteni hatalmába, míg a civilizáció haladásával az ember mindinkább felszabadul az ember uralma alól és az anyagot keríti hatalmába.

Szociális kérdés volt, van és lesz és minden kornak megvannak a maga szociális kérdései.

De én bízva bízom, és e bizalmamat az említett tanulságból mentem, hogy a civilizáció továbbhaladásával nő-

vekedni fog az ember hatalma a természeti erők, az anyag felett oly fokig és nőni fog az emberiség szolidaritásérzete oly mérvben, hogy — ha a földi javak egyenlő elosztása ki is van zárva, — de a létfenntartás kérdése meg lesz oldható.

Nem csodás fordulattól és nem világboldogító eszmétől remélem, hogy megteremti minden egyes ember boldogulásának s boldogságának alapját, de igenis elérhetőnek vélem fokozatos fejlődés vagyis evolúció útján. E nagy feladatban szerep jut úgy a tudományok kiképzésének, mint a műveltség terjesztésének; úgy az államnak a gyengék erősítésével és támogatásával, mint a társadalomnak a humanizmus sokkal nagyobb mérvben való ápolásával, de szerep jut a szűkölködő osztálynak magának is, mely a szövetkezés által nagyot lendíthet sorsán, ha a szövetkezés nem mint eddig rombolás, hanem produktív munkásság céljából fog történni.

De azt hiszem, már is sokkal inkább kimerítettem szíves figyelmöket, semhogy a társadalmi feladatok részleteibe most belemélyedhetnék és azért engedelmeskedek egy más alkalommal fogom elmon-

dani szerény nézeteimet azon irányokról, melyeket követnünk kell, hogy a létviszonyok javítását elérhessük.

Ma még csak egy kérdéssel kívánok foglalkozni, mely sokak ajkán lebeg, vajjon czélszerű és észszerű ez ideális célok elérésére egyáltalában törekedni?

Sokan a szociális kérdést a Pandora szelenczéjéhez hasonlítják, mely, ha kinyíttatik, csak vést és balsorsot hoz az emberiségre.

A kik így gondolkoznak, mindig emlékeztetnek engem azon sioux-indiánusra, ki könyökével akarta feltartóztatni az első vonatot, mely az amerikai prairieken végigrobogott.

Nagy kérdések kopogtatnak az idők kapuján, ha be nem eresztjük, tovarobognak felettünk s a szociális revolúció maga alá fog temetni mindent, mit az emberi kultúra évezredek alatt — követ köre rakva — felépített.

Ismét mások a szociális kérdést az ideálok és utópiák birodalmából valóknak mondják s nem tudják felfogni Krisztus fenkölt szavát: „Birodalmam nem e világból való . . .”

A volt osztrák miniszterelnök Taaffe egy parlamenti beszédében egy kissé merész felületességgel úgy definiálta az

eszményít, hogy „Ideal ist, was man nicht erreichen kann.”

Ha ez ily formában igaz volna, nem léteznék hálátlanabb, meddőbb munka, mint szocziális kérdésekkel foglalkozni, mert hiszen bármily optimizmussal, bármily rózsásan is lássunk a jövőbe, tántoríthatlan azon meggyőződésünk, hogy valamint nem lesz soha nap árnyék nélkül, úgy nem teremthető meg az emberiség számára az abszolút, a teljes földi boldogság.

Ámde csak sivár kalmárlélek mérleghelheti az elérhető eredmény súlyát, midőn eszményi célokért kell küzdeni.

Rideg az az elme, önző az a szív, mely felmelegedni nem tud egy jobb kor gondolatánál csak azért, mert azt rövidlátó szemeink előtt még a jövő köde takarja el.

Nekünk szabadkőműveseknek, kik törekvéseinkben az emberiség örökéletét tartjuk szem előtt, nekünk az eszményért való küzdelem maga is öncél és azért nem ismerek fenségesebb, magasabb, lelkesítőbb törekvést, mint a társadalom boldogításán fáradozni.

Valljuk be, kedves testvéreim, hogy eddig vajmi keveset tettünk ez irányban.

Igaz, hogy nem egy humanisztikus intézménynyel elvetettünk egy-egy magot, mely szépen kikelt és sok eredményre jogosít, de ha a kritikus gazda szemeivel tekintjük a szociális problémák parlag földjét, be kell vallanunk, hogy temérdek még a munka, mely előttünk van.

Szerény magam csak hívő vagyok e téren nem pedig hivatott: boldog leszek azonban, ha szavaimmal csak annyit is elértem, hogy az Önök érdeklődését a társadalom nagy ideális problémái iránt ismét némileg felkeltettem.

II.

Felolvasásom első részében nagy körvonalakkal vázoltam azon metamorphosisokat, melyeken a társadalmi rend a múltban átment és iparkodtam a fejlődés örök változásaiban egy nyugponton találni, melyből megállapíthatjuk a fejlődés általános alapelveit és a jövőre kiható törvényeit.

A társadalmi tudomány és famulusa, a statisztika a legújabb tudományok közé tartoznak; csodálatos, de való, hogy az ember a hozzá legközelebb álló és létét legközelebbbről érdeklő tudományokat miként hanyagolta el

mindeddig. A bolygók és üstökösök útja a világűrben matematikus pontossággal régen meg van állapítva; ki tudjuk mutatni a napfoltok vegyi összetételét, de hogy a vér saját ereinkben körfutást végez, azt Harvey csak a 17-ik században fedezte fel, a szocziális élet symptomái pedig alig egy évszázad óta keltették fel az ember érdeklődését.

Mint az emberi test szervezetének tudománya, úgy a társadalom szervezetének ismerete is diadalmaskodott ugyan már annyira, hogy meg tudja jelölni a bajok és zavarok kútforrását és nagy tudományos készültséggel meg bírja állapítani a diagnózist, de mihelyt gyógyításra kerül a sor, mintha a fatum hályogot borított volna szemünkre, sötétben tapogatódzunk és fájó szívvel be kell vallanunk, hogy tudományunk vajmi keveset ér.

Tény az, hogy az emberiség történetében talán páratlanul áll az az eset, hogy egy új korszak előtt állunk, anélkül, hogy a tudomány auktoritásai meg tudnák határozottsággal jelölni az új aera irányát és végcélját. Annyi bizonyos, hogy a társadalom lelkiismerete felébredt és bár az individualisztikus és kapitalisztikus gazdaság helyébe

egyelőre mást állítani nem tudunk. mégis tarthatatlannak véljük azon állapotot, melyben az emberi jog és a politikai jog-egyenlőség törvényén, a legigazságtalanabb társadalmi és legszembetűnőbb anyagi egyenlőtlenség systemája épül fel.

Ezek után bizony habozva és el-elcsüggedve fogok azon ígéretem beváltásához, hogy elmondjam Önök előtt nézeteimet a társadalmi viszonyok megjavítására vezető eszközök és utakról és ha e merész feladatra mégis rászánom magam, teszem ezt azon reményben, hogy a múltkor sikerült Önöket meggyőznöm arról, miszerint az — amit társadalmi kérdésnek nevezünk — tulajdonképen számtalan nagyobb és kisebb bajnak, ezer meg ezer fonálnak szövevényes hálója és teszem ezt azon biztos feltevésben, hogy Önök nem fognak bennem holmi Macedóniai Nagy Sándort látni, ki a szociális kérdések gordiusi csomóját egy kardcsapással kívánja megoldani.

Temérdek a társadalmi bajok és visszasságok száma és mindegyiknek más az írja, más az orvoslása. Lehetetlenség is volna ez értekezésen belül

mindegyikre kiterjeszkedni és azért kérem szíves elnézésüket, ha rhapsodikusán kiragadva néhányat a sok közül, itt is, ott is reámutatok egy-egy durva kőre, mely megérdemli, hogy az emberiség legjobbjai által megdolgoztassák.

Tudom, hogy a szociáldemokrácia ilyen mozaikszerű reformtörekvésekkel nem rokonszenvez, sőt amennyiben az ilyen aprólékos szanalás és egyes emberbaráti palliatív intézkedések foganatosítása alkalmas arra, hogy táborát gyöngítse, egyenesen ellenséges lábra helyezkedik ezen törekvésekkel szemben, melyeket államszociálizmusnak keresztelt el. Nos a jobb lehet ellensége a jónak, ámde a szociáldemokraták általunk elfogadható jobbat ajánlani nem tudnak.

Felolvasásom első részében kimutattam, hogy a szociáldemokraták mindeddig csak tagadó és destruktív munkát végeztek és ha tagadhatatlan is, hogy genialis megalapítói és vezetői épen kérlelhetetlen kritikájukkal, melylyel a mai társadalmi rend komor árnyoldalait mintegy égő fáklyával megvilágították, felkeltették az emberiség lelkiismeretét — pozitív irány-

ban vajmi kevéssé bírtak a haladásnak új utakat törni.

A szociáldemokrácia részéről utópiák és izgató frázisok; az államszocialisták részéről kísérletezés, tervnélküliség és habozás; a társadalom legnagyobb részében pedig hideg közöny vagy egyszerű tagadása a szociális kérdéseknek: ez a helyzet jellege az emberi kultúra egyik legjelentősebb stádiumában, az ezredéves társadalmi rend fordulópontján. A szociális kérdések eszmeköre bűverővel ragadja magához a gondolkodókat, irodalma a mérhetetlenbe terjed, de a nagy, a vezető, a termékenyítő eszmék hiányoznak benne.

Szerény magam, mint ezt felolvasásom első részében már jeleztem, remélem, hogy békés útegyengetés által, minden felforgatás elkerülésével is sok ínség, nyomor és igazságtalanság enyhíthető, ha e feladat teljesítéséből az állam, a társadalom felsőbb osztályai és az érdekelt negyedik rend mindegyik a maga részét kiveszi.

Hogy az állam hivatásának fogalma az idők folyamában jelentékenyen bővült, az bizonyítgatásra nem szorul. Mint a kő-korszakbeli kezdetleges szerszám a komplikált gőzgéphez, úgy

viszonylik a régi állam a modern államgépezethez, régen jogvédelmen kívül alig-alig nyújtott valamit polgárainak, ma kiterjesztette működését a reális élet majd minden terére, midőn a polgár szellemi, testi és főképen anyagi jólétére is kell hogy ügyet vessen. Kell-e ennek illusztrálására megkapóbb példa, mint a Grachusok esete?

Ezek a nemes néptribunok már kétezer év előtt a szocializmus vértanúi lettek azért, mert a római nép nyomorát látva, a Licinusi törvény eltörléseért harczoltak, hogy így a latifundiumokat a népnek hozzáférhetővé tegyék. Kétezer év előtt ezért halállal lakoltak; ma az állam, a kormány az, melynek egyik gondja, hogy a latifundiumokat miképen juttathatná a nép kezére; és ha ma a holt kéz és a mágnások kiterjedt jószágainak miképen való hozzáférhetőségére a helyes módot a jog határain belül még nem találta is meg, ha egyelőre az állami jószágok parcellázására van is csak kilátás, valamint arra, hogy a kis gazdának és földmunkásnak olcsó kölcsön nyújtása által akarja lehetővé tenni, hogy egy kis földet kibérelhessen vagy megszerezhessen: tény az, hogy ezen esz-

mék ma már nem államellenesek, tény, hogy ma már miniszterek vállalkoznak a Grachusok szerepére.

Az új idők ezen új iránya szülte meg aztán azt a végletet, hogy a társadalmi kérdés megoldását egyedül csak az államtól várják; én a magam részéről azon nézetet vallom magaménak, hogy a milyen lehetetlenség számottevő eredményt az állam hathatós közreműködése nélkül elérni, oly anynyira tévedés, azt csak is az államtól várni.

A szocializmus egyik legtöbbet megvitatott kérdése a munkásosztály kulturfokának emelése körül forog olyképen, vájjon, mint a szocziáldemokraták mondják, a művelődés terjedése csak akkor következhetik-e be, ha előbb javul anyagi helyzete, avagy a magasabb kulturfokra emelve könnyebben érhető-e el azután az anyagi existenciának megjavítása? Azt hiszem, hogy ezen érdekes dilemmából úgy bontakozunk ki leghelyesebben, ha — mint ez valójában így is van — mind a két utat célhoz vezetőnek ismerjük el. Igaz, hogy kedvezőbb anyagi helyzetben az intellect fejlesztése könnyebb feladat, mint a nyomor tanyájában, de ép oly igaznak találom, hogy a szellemi

képességek kifejlesztésével a szűkölködő néposztály nemcsak egy hatalmas fegyvert nyer a létért való küzdelemben, de egy nem eléggé megbecsülhető erkölcsi támaszt is.

A népoktatás kiterjesztése, az ingyenes iskolák szaporítása tehát az állam egyik sürgős kötelessége; de ez távolról sem elég, midőn éppen a proletariátus erkölcsi és szellemi neveléséről van szó. Mert a nyomor tőszomszédságában gyakran ott fészkel a bűn, az erkölcsi romlottság. Nálunk állandóan több ezerre rag az oly gyermekek száma, kik szívet elfásító, jellemet megmételyező otthonban nőnek fel oly szülők oldalán, kik iszákosság, züllöttség, csavargás vagy bűnös élet példáját adva, a gyermekeket magukkal rántják a sülyedés oly fokára, melyen az iskola nemesítő hatása iránt már teljesen érzéketlenekké válnak.

A társadalmi visszasságok kutatásánál sok sötét lehangoló képre bukkanunk, de egyik sem oly megrázó, mint e szerencsétlen gyermekek sorsa.

E képet kiszínezni hálás feladat volna s e tárgy megérdemelné, hogy vele bővebben foglalkozzam, de e

felovasás szűk keretében arra kell szorítkoznom, hogy az állam egyik legsürgősebb feladatának jelezsem a g y e r m e k o t t h o n o k létesítését. Oly gyermekotthonokat kell teremteni, melyekben elhelyezhetők legyenek a züllött munkások, a csavargók és gonosztevők gyermekei. Számptalan egzisztencia menthető meg ez által attól, hogy az élet lejtőjére kerülve, ismét szaporítsák az emberiség salakját. Tudom, hogy ez nemcsak szociális és emberbaráti, hanem pénzkérdés is, de nézetem szerint csak átmenetileg az. Mert nem szabad elfelejtenünk, hogy e gyermekek, ha felnőtt korukban szintén csavargókká vagy gonosztevőkké lesznek, ismét csak az állam vagy esetleg a társadalom testén élőködnek. Nem-e helyesebb, ha az állam ezen gyermekeket zsenge korukban ragadva ki környezetükből, az emberiség használható tagjaivá neveli, mintha ugyanannyi költséggel eltartja őket később, ha egyszer bűnbe keveredtek fegyházakban és börtönökben? Azt hiszem, a felelet nem lehet kétséges.

Ámde e gyermekotthonok létesítéséhez a társadalom is hozzájárulhatna teljes erejéből, nemcsak azért, mert ennél jótékonyabb intézményt nem

sokat alkothat, hanem mert e kérdésben érdekelve is van. hogy Magyarországon mennyivel, arról statisztikai adatok nem állnak rendelkezésemre: Németország statisztikája szerint körülbelül 200.000 csavargó s más züllött existenzia éven kint majd 146 millió márkát szipolyoz ki a német lakosság vagyonából, ez tehát fejenként naponta 2 márkát teszen. Angolország úgy anily czélokra körülbelül 180.000 fontot költ évenként. Nos nálunk sem lesz jobb ez arány, ha nem kedvezőtlenebb, és most kérdem, nem-e áldásosabban helyezné el a társadalom ezen járulékot, ha gyermekotthonokat alkotna s így a bajt gyökerében irtaná ki?

Meg vagyok róla győződve, hogy ezen talán nem egészen új, de nagyon is aktuális eszmének megpendítése itt, a munka templomában, nem lesz egészen hiábavaló, miért is ajánlom e tárgyat szíves figyelmükbe.

Az alsóbb néposztályok depravált elemeiről lévén szó, lehetetlen, hogy meg ne emlékezzem az *iszákos-ság* ról, mert nézetem szerint ez szoros összefüggésben áll a szociális kérdéssel, *amennyiben éppen az iszákos-ság egyik főszaporítója a züllött existenciáknak.*

Pusztító hatásáról kevés országban lehet oly sok szomorú tapasztalatra szert tenni, mint épen hazánkban. És mégis egy civilizált államban sem küzdenek ellene oly keveset, mint minálunk. Tudom, hogy a szesznek van gyógyító hatása is, tudom, hogy egy hasznos táplálkozási szurrogátum is, amennyiben a test melegének fenntartására tápszert pótolhat, tudom, hogy kis mennyiségben élvezve élesztőleg hat az idegekre és munkakedvre, de tudom azt is, hogy az alsóbb néposztályoknak, különösen a pálinka mértéktelen élvezésénél e czélok egyike sem lebeg szemük előtt. A pálinka náluk önczél, kábító szer, mint ilyen pedig destruktív hat testileg, erkölcsi-leg egyaránt.

Az iszákosság ellen a küzdelmet teljes erővel kellene megkezdeni. Az államnak kötelessége volna a pálinkát nehezebben hozzáférhetővé tenni (és ez fontosabb lett volna, mint a kis luttri eltörlése) részben azért, hogy munkásczentrumokban, gyárak közelében pálinkára italmérési engedélyt egyáltalában nem és másutt is sokkal kisebb számban ad, mint je-

l e n l e g, részben a pálinka árának tetemes felemelése által.

De sokat tehetnek e kérdésben is a felsőbb néposztályok m é r s é k l e t e s s é g i egyesületek p r o p a g á l á s a által. Angliában, az Egyesült Államokban, Belgiumban és Franciaországban jelentékeny sikereket ért el e téren a jobb társaság; a Salvation Army és számos más mérséketességi egyesület tagjai milliókra rúgnak.

Az iszákosság elleni küzdelem mint igazán szabadkőművesi eszme szintén megérdemelné, hogy e körben nagyobb figyelemre méltassák.

A züllött és munkakerülő elemektől forduljunk most már a munkásosztály azon szánandó exisztenciáihoz, kik önhibájukon kívül lesznek keresetképtelenek s így szintén reászorulnak a támogatásra. Ilyenek a beteg és az elaggott, valamint a bal esetnek áldozatul esett munkások és a munkások özvegyei és árvái.

Hihetetlen, de szomorú valóság, hogy a társadalomban csak a legújabb idő-

ben ébredt fel a lelkiismeret és azon tudat, hogy a munkásosztálynak ezen sorssújtotta tagjait segíeyeznie leg-szentebb emberbaráti kötelessége.

A civilizált államokban a legutolsó évtizedek alatt törvénykezési utón is igyekeztek jóléti intézkedéseket meghonosítani a munkásosztály érdekében, amennyiben betegsegélyző pénztárakat létesítettek, a munkásokat baleset ellen biztosították és segélypénztárakat állítottak elaggottak, rokkantak, özvegyek és árvák részére. Megjegyzem, hogy nálunk Baross miniszter volt az, ki e téren is kezdeményezőleg lépett fel, midőn a betegpénztárak felállítását és az ipari munkásokra való kötelező voltát törvénybe foglalta. De ezzel ki is van mentve minden, mi nálunk a jóléti intézkedések terén lótesített. A gazdasági cselédek és a földmunkások érdekében mindedig semmi sem történt, ezekről eddig csak az isten gondoskodott, ki a liliomokat a mezőn ruházza; a baleset ellen való biztosítás még nem kötelező nálunk s az elaggottak, a munkások özvegyei és árvái sorsukra hagyattak, mi magyarán kimondva annyit tesz, hogy nyomorban

s ínségben maradtak. Állapotainkon ez oly szégyenfolt, melyet szépíteni vagy mentetni lehetetlen.

Igaz, vannak egyes igen kedvező helyzetben levő munkaadók, kik saját iniciatívájukból itt-ott enyhítettek e bajokon, de ezek ritka kivételek, melyek elvesznek mint egy forrás a sivatagban. Ilyen viszonyok mellett nem csodálkozhatunk azon, hogy a szociáldemokrácia hydra fejét nálunk is fölütötte és hogy veszedelmes, felforgató és hazafiatlan tanai még józan magyar mezőgazdasági munkásaink között is rohamosan hódítanak.

Ha valahol, úgy itt lappang veszély a késedelemben a miért legerélyesebben kell sürgetnünk a munkások érdekében a jóléti intézkedések minél tágabb alapon történendő foganatosítását oly hozzátevással, hogy azok teljes mértékben kiterjesztessenek gazdasági cselédekre, földmunkásra és a nagy ipar számára otthon dolgozó munkásokra (Stückarbeiter) is.

Nem hallgathatom el azonban, hogy az eddigi tapasztalatok szerint a segélypénztárak ügy nálunk mint másutt tökéletlen alkotások és a kitűzött nemes cél csak csekély mértékben képesek elérni. E fogyatkozások okai ismeretesek.

A különböző segélypénztárakhoz az őket fentartó járulékokat rendszeresen részben a munkás, részben a munkaadó szolgáltatja. Ha már most a munkás 4—5 pénztárba tartozik befizetni, természetesen e járulék csak igen csekély lehet s ebből ismét az következik, hogy a pénztár csak keveset nyújthat. Az összes járulékot a munkaadóra róni, ezt szintén kivihetetlennek tartom, különösen ha nem nemzetközileg állapítatik ez meg, mert ezáltal az ipart sújtanánk s a gazdát tennénk tönkre.

Hol van hát a remedium? Hol van a mód, melylyel ezen eminenter szociális kérdést kielégítően mégis meg lehetne oldani? Véges eszemmel én erre feleletet nem tudok.

De álljunk itt meg egy kissé.

Fölolvasásom első részében a társadalmi haladás axiómájaként állítottam fel, hogy a kultúra minél alacsonyabb fokán áll az ember, annál intenzívebb törekvése az embert keríteni hatalmába, míg a civilizáció haladásával az ember mindinkább felszabadul az ember uralma alól és az anyagot keríti hatalmába. E tételből kiindulva az emberiség művelődéstörténetéből kiemeltem azon határköveket, melyeket egy-egy szó-

cialis mozgalom a múltban felállított azon utón, mely a társadalmi fejlődés mai magaslatára vezeteti.

Elérkezettnek láttam a civilizáció azon fokát, hol az ember felszabadult az ember uralma alól és az anyagot iparkodik hatalmába ejteni, vagyis más szóval a szabad ember az anyagi jólét kérdésének megoldását keresi. De nem emlékeztem meg arról — pedig e mulasztást pótolnom kell —, hogy a régi kulturállapotnak mégis fenmaradt egy szívós, kiirthatatlannak látszó maradványa és ez a háború és a vele járó militarizmus. Profécziára nem szívesen adom magam, de mert meggyőződésem, hogy a társadalom fejlődésének itt hangsúlyozott törvénye helyes és változhatlan, erős hitem, hogy a régi kultúra e régi maradványa is kell hogy legyőzessék a fejlődés törvénye által.

A háborúnak a civilizált népek életéből le kell tűnnie!

Az embernek az anyag felett a jelenben elért uralma, a természet-tudományok csodás kifejlődése már is megnehezíti s ritkábbá teszi a hadviselést. Amit interparlamentáris konferenciák, békekongresszusok és békeapostolok ki-

vívni nem tudtak, annak be kell következnie a modern szociális kérdések nyomása alatt: meg kell szűnnie a háborúnak, a fegyveres bókének s a militarizmusnak, mely utóbbinak népnevelési szempontból sok üdvös hatása nem áll arányban a reája pazarolt és a népeket kimerítő óriási áldozatokkal. Az így felszabadult milliárdok a pauperizmus enyhítésére lesznek fordítandók és mert a proletariátus önhibájukon kívül ínségbe jutott tagjai sorsának javítását a társadalom kötelességének kell hogy elismerje és mert a társadalom ezen kötelességét kielégítően és egységesen csak az állam teljesítheti és mert végre az államok a béke ezen művének csak úgy felelhetnek meg, ha a háború réme megszűnik: a népek előbb-utóbb ily nemzetközi megállapodásokra lesznek kényszerítve.

De térjünk vissza a jelenbe. Louis Blanc hangoztatta először a jelszót: „Le droit au travail”; ez azóta le nem tűnt a napirendről; „a munkához való jog”, „das Recht auf Arbeit” jelszava ma gyakrabban hangzik fel mint valaha. Amilyen megkapó és izgatásra alkalmas e röpke jelszó, oly érdekes és bonyodalmas a szó-

cziális kérdések komplexumának ezen része. — Ha azt látjuk, hogy vannak emberek, kik henyélésben, gyönyörök és dobzódás között töltik el életüket; hogy vannak, kik nem dolgoznak, mert mások dolgoznak helyettük, ha azt látjuk, hogy a munkakerülők néha a társadalom jótékonyága folytán, a rabok pedig az állam által tartatnak ki: bizony égbekiáltó igazságtalanságnak kell tekintenünk, hogy vannak a társadalomnak oly jóra való elemei, kik szívesen keresnék meg kenyerüket arczuk verejtékében és még is ínségben élnek vagy meghalnak, mert munkára szert tenni nem bírtak. Beismerem, hogy ez az állapot sötét, komor árnyékot vet a társadalomra, de nem adhatok a szociáldemokratáknak igazat abban, hogy ez a mai gazdasági rendszernek kifolyása. Az „industrielle Reservearmee”, melyre nézetük szerint csak a kapitalisztikus gazdaságnak van szüksége, nem volna kikerülhető a kollektivistikus vagy bármily más gazdasági rendszer alatt sem.

Ők sem tehetnének mást, mint a mit mi tehetünk : a munka kereslet és munkakinálat mindenkori gyors és pontos kimutatása

által lehetővé kell lenni, hogy a munkakereső gyorsan jusson munkához. Teljes sikert azonban ez úton sem remélhetünk. A képzett szakmunkások az ipari konjunktúráktól függenek, a mezőgazdasági munkások a termés esélyeitől. Önhibájukon kívül eleshetnek kenyertől, kiszolgáltatva az éhhalálnak, ha a nyomorgás nem viszi őket a bűn lejtőjére.

Ezek a megváltoztathatlan viszonyok érlelték meg a dolog nélküliség ellen való biztosítás eszméjét, melylyel komolyabban foglalkozni nálunk is kikerülhetetlen lesz.

De ezeken kívül még más egyéb intézkedésekkel is lehetne enyhíteni a visszásságokon.

A gyermekmunkának megszüntetése a 15—16. évig, a vasárnapi munkaszünet teljes keresztülvitele és első sorban a nyolczórai munkaidő berendezése magukban véve is jogosult követelések, érvényre jutása is jelentékeny befolyással lehetne a munkanélküliség kérdésére.

És sokat enyhíthetnének állam, közösségek s más hatóságok, ha nyilvános

munkák teljesítésénél a munkanélküliség kérdését figyelmen kívül nem hagyják.)*

A munkás tartalékhadserg kérdésével szoros összefüggésben van egy másik érdekes probléma is. A tartaléksereg ugyanis folytonos kínálat által önmaga szállítja le a munkabért azon fokig, melyen többnyire egyenlő a létfenntartási minimummal.

Ezen igazságból (Ricardo) kiindulva, Marx következő végeredményre jut: Az előállított érték nem egyéb mint a reáfordított munka értéke, jog szerint tehát a teljes előállított érték a munkást illetné meg; minthogy azonban a munkabér csak a létfenntartás minimumát éri el, egy bizonyos része a munkabérfővedelemnek, nézete szerint, a munkástól elkoboztatik és ez a rész a híres Marx-féle „értéktöbblet”.

*) Így például a főváros épen az elmúlt napokban tette közzé a pályázati hirdetményt az újépület lebontására, olyképen, hogy e munka november 1-én megkezdendő s augusztus végéig befejezendő. A vállalkozó természetesen, ily hosszú idő lévén előtte, télen a rövid munkanapok idejében alig fog dolgoztatni s a munka javát nyárra hagyja majd. Ha a főváros a munka befejezését ápril 1-éig kívánja pedig, úgy a szakképzetlen munkások nagy része télen, tehát a legnehezebb időben, munkához jut.

Messze vezetne, ha Marx elméletében a tévedéseket és szándékos ferdítéseket ki akarnám mutatni. Én itt csak annyit akarok konstatálni, hogy a munkabér kérdése bennünket is nagy mértékben érdekel, különösen két okból. Először azért, mert a szociális kérdések mezején egyetlen mag sem tűntetett el, melyből oly hatalmas agitáció keletkezett volna, mint az „értéktöbblet” theoriájából, sőt mondhatnám, az egész szociáldemokrácia a Marx-féle „értéktöbblet”-én épült fel és azon erősödött meg.

A másik ok e két szóval fejezhető ki: „Homo sum”. Teljesen rokonszenvezem Marx-szál ott, hol a munkásosztály helyzetét ecsetelve, ennek megjavításáért lándzsát tör, de nézetem szerint ez nagyrészt keresztülvihető a mai gazdasági rendszer mellett is.

A munkabér kérdésről s annak megoldásáról oly rengeteg literatura létezik, hogy ezt az anyagot itt dióhéjban összefoglalni teljes lehetetlenség s így csak néhány körvonalra kell szorítkoznom.

Rodbertus a munkabérrjövedelem illetve a normálmunkanap időről-időre való taxatív megállapítását az államra vagy állami felügyelet alatt álló közegekre kívánta bízni; mondanom sem kell, hogy ez kivihetetlen.

A munkabérvizonyok megjavítására első sorban a munkásosztály maga van hivatva és képesítve szervezkedés által.

Mintául szolgálhatnak itt Anglia s részben az Egyesült Államok munkásainak eljárása. Az Egyesült Államokban a szervezkedett munkások száma a milliót meghaladja s Angliában alig van már jóra való munkás, ki nem tagja valamely munkásszövetségnek. Különösen pedig a „Trades union”-ok révén tagadhatatlan sikereket értek el, amennyiben a munkaidő megrövidülése daczára magasabb munkabérekre tettek szert nemcsak strike-ok útján, melyeknek sikere szintén a helyes és erős szervezkedéstől függ, hanem első sorban a „Trades union”-ok békés közvetítése által. A munkások ilyennemű szervezkedését tehát nemcsak hogy meggátolni nem szabad, de lehetőleg elő kellene segíteni. Saját jól felfogott érdekében a munkaadó is sokban hozzájárulhat a probléma megoldásához, így például a munkásosztalék rendszerének bevezetése által, mely szerint a munkás a vállalat tiszta nyereségében részesedik

Vannak nemzetgazdászok, kik e munkásosztalék rendszertől az egész szociális kérdés megszűnését remélik.

Talán hiú e remény, de elvitázhatlan, hogy a munkásnak részesevé az elért eredményben jótékony hatással volna nemcsak a munkás anyagi viszonyaira, de emelné munkakedvét, megelégedettségét s egész ethikai életfelfogását.

Az a régi patriarchális viszony, midőn a munkás még mestere asztalánál étkezett, ma már nem igen alkalmazható, de azért nincs helyén a munkaadóknak most oly gyakran tapasztalt rideg magatartása és közönye munkásaikkal szemben, mert ezzel is csak növelik a munkás elégtelenségét és az agitáció iránt való fogékonyságát.

Kötelessége volna a munkaadónak gondoskodni arról is, hogy munkásai ne csak emberi módon lakjanak, hanem hogy minél nagyobb számban saját hajlékot szerezzenek.

Az uzsora nálunk törvénybe ütközik; élelmi szereket a munkásnak, hogy őt ki ne zsarolhassa, munkaadója nem hitelezhet, de mindennap észlelhető az a visszaélés, hogy a munkaadó munkásaitól uzsora kamatot szed lakbér fejében.

Alig tudok ellentálni a csábításnak, hogy a munkáslakások és még sok más itt fel sem említett problémáról behatóbban értekezsem, de félek, hogy szíves türelmükkel máris visszaéltem s azért enged-

jék meg, hogy még csak néhány szót szóljak a felsőbb néposztályok szerepéről a társadalmi egyensúly helyreállításában.

Jótekonyságot nálunk is gyakorolnak, de ez a rideg fagyasztó jótekonyság emlékeztet azokra a bizonyos német egyletekre. Ki egy pár forinttal megváltja tagsági jegyét, egy táblácskát függeszt ki ajtajára: „Mitglied des Vereines gegen Verarmung und Bettelei”, és e percztől fogva nem látja többé a szerencsétlenséget, a szegénységet s a nyomort.

A minálunk dívó jótekonyság is csak olyan megváltásféle, hiányzik benne az őszinteség, a meggyőződés s a közvetlenség melege.

Ettől nagyon is elütő s valóban önfeláldozó tevékenységetfejtnek ki Anglia műveit osztályai s mert példájuk ép oly bámulatra méltó mint követésre érdemes, legyen szabad czitálnom Gaál Jenő, kitűnő társadalmi írónk, e tárgyról szóló leírását: „A Toynbee által képviselt szellem úgy elterjedt az angol művelt néposztályok körében, hogy George Henrik nyilatkozata szerint az amerikaiit Angolország meglátogatása alkalmával semmi sem lepi meg annyira, mint az, hogy a felsőbb osztályok kötelességérzete az alsóbbakkal szemben milyen erős, és

hogy éber lelkiismeretük nemcsak szavakban, hanem tettekben is milyen hatalmasan nyilatkozik. A művelt új nemzedék bámulatra méltó odaadással és gyakorlati ügyességgel látott a munkásosztálylyal való okszerű foglalkozásban álló nagy társadalmi feladat megoldásához. Gondoskodni igyekszik a munkások szabad idejének hasznos eltöltéséről, testi erejének nemzeti játékok általi fejlesztéséről, a munkáslakásokat meglátogatják és az egészségügyi törvények intézkedései ellen elkövetett kihágásokat az illetékes hatóságok tudomására hozzák. Továbbá a munkásosztály nevelésénél, oktatásánál tömegesen közreműködnek. A Westend előkelő finom és tanult fiatal emberei napi foglalkozásaik befejeztével esténként valóságos népvándorlásban mennek Whitechapelbe s más külvárosokba, hol a szegényebb munkásosztály óriási tömegekben lakik, hogy annak üdülésénél, községi és társadalmi életszükségletei kielégítésénél, testi, szellemi és erkölcsi gyakorlatainál vezére, támasza, buzdítója és gyámolító barátja legyen. A különféle ifjúsági egyletek s munkásklubbok működésénél segédkeznek; mindenkinek felvilágosítással s útmutatással szolgálnak s odahatnak, hogy a munkásosztály önfegyelmezése minél hatályosabb legyen.,,

Íme képe az angol felsőbb osztályok tevékenységének társadalmi téren. Önökre bízom ezt összehasonlítani a mi művelt és gazdag osztályaink magatartásával, kedvteléseivel és kötelességérzetével, és bizonyos vagyok abban, hogy minél mélyebben fognak Önök behatolni e vizsgálódásokba, annál inkább fogják helyeselni nézetemet, mely szerint nálunk éppen a szabadkőművesség volna hivatva a társadalmi tevékenység ezen irányában úttörőleg hatni.

És ezzel értekezésem végéhez értem.

Az emberről azt mondták, hogy a ragadozó állatok között a legkegyetlenebb, mert, míg az állatok egyike sem bántja a másikat, ha éhség vagy önvédelem nem kényszeríti, addig az ember képes embertársának fájdalmat okozni kedvtelésből is.

Ez lealázó, de igaz.

Éppen olyan igazság azonban, hogy az ember a civilizáció révén istenhez hasonlóvá válhatik abban, hogy önzetlenül, sőt érdekei ellen is jót cselekszik, a jó kedvéért. Ebben az igazságban, az altruizmusban, találok fel a szociális kérdések megoldásának quinteszenciáját.